

Історія

УДК 305-055.2:355.1(430):353.8(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18278670>

**Романтичні стосунки дівчат і жінок із солдатами Вермахту в окупованій
Україні: ставлення держави, суспільства та мотивації закоханих**

Гінда Володимир Васильович,

кандидат історичних наук, старший науковий
співробітник відділу воєнно-історичних досліджень,

Інститут історії України НАН України

Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-8373-148X>

Прийнято: 19.12.2025 | Опубліковано: 31.12.2025

***Анотація.** Автор ставить мету дослідити романтичні стосунки жінок і дівчат в окупованій Україні з солдатами Вермахту під час німецько-радянської війни. Аналізує ставлення до відповідних пар воєнного та повоєнного суспільств, нацистської Німеччини, радянської держави, рідних та намагається прослідкувати подальшу долі відповідних пар. Наукова новизна. Вперше в центр уваги поставлена проблематика романтичних стосунків українських жінок і дівчат із солдатами Вермахту в науковій, а не популярній площині. У роботі використані ряд наукових підходів та історичних методів. Зокрема, методи історичного аналізу, історизму, джерелознавства, логічності, аналітичний і дедуктивний. Широко застосовані напрацювання наукових шкіл історії повсякдення, соціальної історії, воєнної антропології, психології та гендерних студій. Завдяки їм*

вдалося виокремити необхідний матеріал із різноманітних джерел, проаналізувати його та порівняти ставлення до таких пар суспільств і держави в різні періоди. Методологія усної історії дала змогу поглянути на проблему не з позиції сухої документації, а людського психоемоційного ставлення, хай і через значний час.

В процесі роботи з'ясовано, що романи жінок і дівчат з німецькими солдатами в окупованій Україні були не рідким явищем. Причини, які штовхали закоханих на відповідні кроки були різноманітними від романтичних, до чисто прагматичних. Подальше сімейне життя в абсолютній більшості не мало майбутнього, хоча були й виключення з правил. Парам прийшлося зіштовхнутися з нерозумінням їх вибору власних суспільств, держав і рідних, що відображалось на подальшому житті та зрештою призводило до припинення стосунків.

Ключові слова: німецько-радянська війна, кохання, жінки, дівчата, солдати Вермахту, держава, суспільство.

Romantic relationships between girls and women and Wehrmacht soldiers in occupied Ukraine: the attitude of the state, society and the motivations of lovers

Volodymyr Ginda,

Senior researcher, Candidate of Historical Sciences of the Department of military-historical research, Institute of History of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-8373-148X>

Abstract. *The author sets the goal of investigating the romantic relationships between women and girls and Wehrmacht soldiers in occupied Ukraine during the*

German-Soviet war. Analyzes the attitude towards the respective couples of the war and post-war societies, Nazi Germany, the Soviet state, relatives. Also tries to trace the further fate of the respective relationships. **Scientific novelty.** For the first time, the focus is on the issue of romantic relationships between Ukrainian women and girls with Wehrmacht soldiers in a scientific, not a popular, plane. The work uses a number of scientific approaches and historical methods. In particular, the methods of scientificity, historicism, source studies, logic, historical comparison and analysis, analytical and deductive methods. The achievements of the scientific schools of everyday history, social history, military anthropology, psychology and gender studies are widely used. Their application made it possible to isolate relevant material from various sources, analyze it and compare the attitude towards such couples of society and state in different periods. Thanks to the methodology of oral history, it was possible to look at the problem not from the terms of dry documentation, but from the human psycho-emotional attitude, albeit after a considerable time after those events.

In the process of work, it was found out that the affairs between women and German soldiers in occupied Ukraine were not an uncommon phenomenon. The reasons that pushed the lovers to take such steps were diverse - from romantic to purely pragmatic. Further family life in the absolute majority had no future, although there were exceptions to the rules. The corresponding couples had to face misunderstanding from society, the state, and relatives about their choice, which affected their later lives and ultimately led to the end of their relationship.

Keywords: German-Soviet War, love, women, girls, Wehrmacht soldiers, state, society.

Постановка проблеми. Історія німецько-радянської війни незважаючи на тисячі різноманітних студій досі має малодосліджені лакуни, які привертають увагу істориків, журналістів і письменників. Останні десятиліття

тренд воєнної антропології, соціальної історії, історії повсякдення та гендерних студій виокремив чимало тем, які потребують ретельного вивчення та аналізу у площині людських взаємовідносин поза межами політики, пропаганди чи ідеології. Кохання на війні, а тим більше з представниками ворожого табору, є одним із них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика романтичних стосунків і створення подружніх пар між українськими жінками, дівчатами та солдатами Вермахту досі не було об'єктом дослідження вітчизняних істориків. Виключенням тут можуть слугувати напрацювання В. Гінди опубліковані в монографії «Інтимні стосунки та сексуальне насильство під час німецько-радянської війни в окупації та на фронті» [1, с.266–299]. Власне запропонована стаття є подальшим доповненням попереднього дослідження автора. Епізодично відповідні стосунки згадуються в роботах Т. Вронської [2], О. Стяжкіної [3], А. Скоробагатова [4], В. Лауер [5], К. Беркгофа [6], де вони представлені в контексті окупаційного повсякдення та повоєнних репресій радянської влади. У соціальному дискурсі тема відображена більш розлого завдяки журналістським популярним статтям опублікованих у формі розповідей, спогадів, інтерв'ю очевидців чи безпосередню людей, які зіштовхнулися з цим.

За кордоном дану проблематику досліджували німкеня Р. Мюльхойзер [7] та американка В. Гертсєянссен [8]. У своїх роботах, вони зосередили увагу не лише на романах жінок і солдатів Вермахту на окупованих територіях СРСР, але й проблемі народжених від них дітей. Дослідниці розкрили ставлення до цього явища нацистської Німеччини, мілітаризованого суспільства та наголосили, що через відсутність відповідного наративного матеріалу говорити про причини таких кроків жінок і чоловіків наразі проблематично через вкрай малу кількість їх публічних висловлювань з цього приводу. Саме тому історики наразі можуть лише

здогадуватися про мотиви закоханих, висловлюючи їх обережно і нерідко спекулятивно [7, S. 252]. У свою чергу романтичні стосунки європейських жінок із радянськими солдатами та солдатами союзних армій відобразили в своїх працях угорка А. Пето [9] та австрійка Б. Штель-Маркс [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Життю населення в окупованій Україні, взаємодії його з « новою владою » присвячено безліч різноманітних теоретичних, фактологічних та аналітичних досліджень. Утім поза увагою істориків залишається питання романтичних стосунків місцевих жінок і дівчат із німецькими вояками, яке вітчизняні дослідники делікатно намагаються обходити. Дана стаття певною мірою є спробою заповнити цю лакуну в вітчизняній історіографії. Проаналізований автором матеріал може бути використаний у працях із історії окупаційного повсякдення німецько-радянської війни та дати змогу поглянути на ті події не лише під кутом зору воєнних подій, соціально-політичних аспектів війни, а суто людських стосунків, які не завжди можливо пояснити з точки зору науки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета розвідки дослідити романтичні стосунки жінок і дівчат в окупованій Україні з солдатами Вермахту під час німецько-радянської війни. Задля вирішення відповідної мети автором поставлені такі завдання:

1. Виокремити можливі мотиви, які спонукали жінок і чоловіків ворожих таборів вдаватися до романтичних стосунків;
2. Показати, як до таких пар відносилися воєнне, повоєнне суспільства, держави та рідні;
3. Розкрити можливі варіанти майбутнього подальших стосунків або подружнього життя.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ком, паненка, шляфен.

Будет морген брод,

Всипко єдно война
Зробимо аборт [11, с. 172].

Такий перероблений куплет на українсько-німецько-польський лад на мотив відомої німецької військової пісні «Лілі Марлен» був дуже популярний серед жителів окупованого Києва. Наспівували його, коли мова йшла про жінок, які зналися з німцями.

Історія війн знає не мало випадків романтичних стосунків між представниками та представницями ворожих таборів. Не стало винятком і німецько-радянська протистояння. З опрацьованих нами інтерв'ю та спогадів людей, які пережили війну випливає, що кохатися ворогом було непросто. Скажімо жінки та дівчата, що мали романи із окупантами, мусили обирати між таємними зустрічами та небезпекою звинувачення в колабораціонізмі. Для більшості співвітчизників вони автоматично перетворювалися у зрадниць, бо віддали своє тіло ворогові, а тому, за можливості, підлягали постійній обструкції, зневажливому ставленню, фізичним нападам. В народ їх називали «німецькими вівчарками, підстилками та повіями», або «шоколадницями» (так жінок, які романсували з німцями нарекли в окупованому Криму, вважаючи, що вони робили це за шоколад). Відповідна стигматизація та навішування зневажливих ярликів, одразу відправляли таких до категорії найбільш неблагонадійних прошарків населення. В свою чергу чоловіки, які обирали собі обраницю із ворожого табору ризикували зіштовхнутися з нерозумінням воєнного командування, що інколи загрожувало пониженням у званні, арештом, мусіли постійно терпіти насмішки солдатів і підозри у ймовірному вербуванні розвідкою противника. Поміж мілітаризованого соціуму побутувала думка, що насправді такі жінки були ворожими шпигунками.

Ставлення до таких стосунків під час війни рідних та нацистського керівництва

На ґрунті романтичних відносин у пар виникали конфлікти не лише із суспільством, а й із батьками, які не сприймали вибір дітей і боялися осуду людей, особливо у сільській місцевості, де зважали на думку оточення. Красномовно про ставлення рідних до таких романів розповів у спогадах Валентин Вишенський, який всю окупацію прожив в селі Завадівка на Одещині. У його селі проживала дівчина Оля, яка працювала на німецькому аеродромі у їдальні. Там у неї зав'язався роман з німецьким офіцером. Згодом закохані вирішили офіційно одружитися і за українським звичаєм прийшли просити благословення у батьків, але наштотувалися на нерозуміння. «Такого удару навіть стійка і досвідчена баба Маша (мати дівчини – В. Г.) не чекала, – пише В. Вишенський. – Вона заламала руки і в розпачі заголосила: “Ольо, дурепо, що ти робиш? Німці ось-ось драпати почнуть, а ти заміж намислила. І за кого? За німця – нашого клятого ворога і супостата! Людей посоромилась би, якщо нас з батьком у гріш не ставиш... Отямся! Не пущу, не дозволю, прокляну”!

Дід Микола (батько дівчини – В. Г.) похмуро мовчав. Через кілька днів у дворі з'явився і “женишок” – ставний блондин-арієць із високим чолом і білявими віями, одягнений в офіцерську форму. Переминаючись із ноги на ногу, він стояв перед враженою в самісіньке серце бабою Машею і з цікавістю та посмішкою слухав незрозумілі йому слова. А баба продовжувала запевняти доньку, а тепер і німця, у невчасності і недоречності їхнього рішення. Але все безрезультатно» [12, с. 135–136].

Основний аргумент матері у непогодженні з вибором дівчини базувався на тому, що її обранець – ворог. Остерігалася жінка осуду односельців і наступу Червоної армії, що не давало визначеності у майбутньому закоханих.

З обережністю і пересторогами зустріли захоплення німецьким солдатом Гансом Раппом батьки харків'янки Олександри Храмцової. Згадуючи зустріч із батьками Олександри, Ганс зауважував: «У мене склалося враження, що вони недолюбливали мене і “ревнували” до дочки, а коли я приходив, то їхні обличчя набували серйозного, заклопотаного вигляду» [13, с. 54].

Однак тут варто зробити уточнення: рідні Ольги й Олександри відносилися до тієї частини населення, яка вважала радянську владу своєю, тому боялися наслідків після її повернення. Утім, була й інша частина, що не сприймала комуністичний режим, а німецьку армію трактувала як «визволителів від більшовиків». Зазвичай більшість останніх проживали у регіонах, приєднаних до СРСР на початку Другої світової війни. До них належали деякі родини репресованих, розкуркулених та інші. Вони переважно нормально ставилися до зв'язків доньок чи сестер із німцями, а іноді навіть самі заохочували стосунки, сподіваючись здобути певні преференції чи соціальний статус. Про таку категорію сімей писав шеф новгородського гестапо Борис Філістинський. Одного разу, перебуваючи в будинку голови колгоспу, він став свідком сцени, коли батько напоумлював доньку, щоб вона гуляла обережно з хлопцями не забуваючи, що в стосунках із німецьким гауптманом [14, с. 357–358].

Не в захваті від таких романів було і керівництво нацистської Німеччини. У Райху згідно з расистськими поглядами вважали, що шлюб зі слов'янкою загрожував «забрудненню арійської крові». Через це німецькому солдату складно було отримати дозвіл на одруження від командування. Така можливість з'являлася у випадку «арійського коріння» нареченої та отримання нею статусу фольксдойче. У цьому випадку військовий писав вищому командуванню прохання про дозвіл на шлюб, де вказував біографію дівчини та додавав фотокартку чекаючи на позитивну відповідь. У квітні 1942 року

А. Гітлер у розмові зі своїми підлеглими скаржився, що сприймає без ентузіазму такі заяви від солдатів вважаючи, що їх не варто задовольняти. Коли фюрер порівнював фотокартки солдатів з фотокартками наречених, його не полишала думка, що справжній німецький шлюб з цими, як він зауважив, «в основному кривобокими, сутулими або потворними іноземками», в перспективі не може бути щасливим з точки зору інтересів нації, тому від нього не варто очікувати якихось цінних результатів [15, с. 225–226].

Окрім «забруднення крові» нацистське керівництво остерігалось й морального розкладу армії. Побутувала думка, що солдат, який створив собі родину на окупованих територіях, уже думав не про ідеї Райху, а лише про добробут сім'ї. Щоб запобігти цьому, командування Вермахту 8 червня 1942 р. видало «Пам'ятку солдату про поведінку в окупованих східних областях». У розпорядженні зазначалося, що вояки мали убезпечити себе від стосунків із слов'янськими жінками, аби не зашкодити престижу Вермахту. Для уникнення цього солдатам пропонувалося не жити з цивільними, а перебувати постійно разом у помешканнях, виселивши звідти власників [16, с. 359].

Німецькі солдати не завжди виконували приписи, вміщені у пам'ятці. Найбільше відповідні вимоги дратували командирів, які вже встигли створити сім'ї. На їх переконання, у «Фатерлянді» не завжди розуміли особливості військової ситуації на Східному фронті.

Закохані перебували під тиском не лише вище вказаних факторів. Постійно не давала спокою невизначеність у майбутньому, адже їх доля залежала від результатів воєнних дій. Наприклад, залишатися на території СРСР зі своїми коханими дружинами німецькі офіцери зазвичай не ризикували, адже неодмінно потрапили б до рук радянських спецслужб і в кращому випадку отримали кілька років ув'язнення. Ті ж, хто ризикнув, намагалися отримати радянські документи та все життя жили під чужим прізвищем, не часто виходили на люди або взагалі переховувалися, щоб не

привертати до себе уваги, боялися розповісти правду рідним дітям. Закоханому в українку Феню Острик німецькому унтер-офіцерові Вільгельму Дітцу після приходу Червоної армії вдалося залишитися з дружиною в містечку Сміла на Черкащині та прожити з нею все життя під чужим прізвищем. Перші роки, доки не вивчив українську мову, німець змушений був переховуватися на горищі, звідки злавив тільки вночі. Коли опанував мову та міг без акценту говорити з містянами, родина дівчини придумала легенду, що цей привітний хлопець – жених Фені, який працює та живе в Києві. Потім закоханих вдалося розписати в місцевому РАЦСі; під час церемонії молодята повідомили, що наречений має прізвище Василь Діценко. Але паспортистка, яка виписувала документи молодят, виправила прізвища на Доценко. Згодом у Фені та Вільгельма народився син, якого назвали Павло. Хлопець і не підозрював, що його батько Василь насправді німецький офіцер, а правду дізнався 1988 року, коли померла від недуги мати. Тоді батько не витримав і розповів синові, що він не Василь Доценко, а Вільгельм Дітц. Після «страшної» правди син допоміг батькові знайти у Німеччині своїх рідних, які вважали його загиблим [17].

Історія Фені та Дітца одна із небагатьох серед таких пар, що мала щасливий кінець. Зазвичай більшість втрачали своїх коханих через зміну ситуації на фронті, коли чоловік змушений був залишати свою дружину та рухатися далі за військовими частинами. Забрати жінку із собою не міг, бо не дозволяло командування та ситуація. Окремі намагалися переправити коханих до Німеччини, але там їх не завжди привітно зустрічали рідні чоловіка, які інколи ставилися до них із підозрою, зверхньо, адже вони були чужинками, які окрім того, що мали інший культурний світогляд, не розмовляли німецькою мовою, були ще й з ворожого табору. І одна справа, коли вони сприймали вибір сина, інша – засуджували, або були не в захваті, але з поваги до нього мовчали. Нестерпне життя зазвичай розпочиналося, коли чоловік гинув на фронті, а

українська дружина лишалася самою на чужині у ворожому до неї соціумі. Одну з таких трагічних історій кохання розповів червоноармієць Юрій Владимиров. Наприкінці війни в Німеччині йому довелося зустрітися із жінкою, яка вийшла заміж 1942 року за німецького офіцера, і він відвіз її до своїх батьків у Сілезію. Згодом він загинув, а вона під час наступу Червоної армії була в розпачі від того, що залишилася одна в чужій країні. Зі слів Володимирова, каялася, що пов'язала свою долю з німцем. Під кінець розмови розплакалася та почала благати військового забрати її з собою додому [18, с. 296].

Ймовірні мотиви кохання з ворогом

Незважаючи на всі негативні наслідки та перепони таких стосунків молоді люди все ж вдавалися до таких кроків. Відповідно виникає питання: що їх спонукало до цього? Як уже зазначалося вище, німецька історикиня Р. Мюльхойзер переконана, що про жіночі мотиви досі можемо тільки здогадуватися, бо лише окремі з них висловлювалися публічно з цього приводу [7, S. 252]. Варто зауважити, що та ж сама ситуація спостерігається з чоловіками. Тим не менше наративні джерела чоловічого і жіночого походження дають можливість зробити певні спільні висновки таких вчинків.

В абсолютній більшості йдеться про безкорисливе кохання, яке в підсумку могло призводити до одруження. У цих випадках закохані сприймали своїх обранців не як військових чи ворогів, а як чоловіків і жінок, оцінювали їх природну красу та мали намір будувати родину. «Італійці були дуже красивими. Ми прямо вмирили за ними. Мати, конешна, ганяла нас за це. Но такі ж були, черті, красиві», – згадувала донеччанка, яка пережила окупацію [3, с. 137]. Білоруска Аделаїда Наркевич теж акцентує увагу на вроді італійських солдат. «Італійці такі красиві були... війна війною, але... знаєте, інтерес все одно якийсь був» [19].

Один із подібних романів описав киянин Валентин Терно у книзі «Спогади про розхристане дитинство». Зокрема, він пише, що в їхньому будинку жила красива молода жінка з маленьким хлопчиком, яка мала роман із німецьким капітаном: «Це був високий стрункий красень, років 30, дуже ввічливий, вітався з усіма сусідами російською, – зазначає В. Терно. – Його добрі, трохи сумні очі й уважний доброзичливий погляд, здавалося, виражали співчуття поневоленим людям. Він з’являвся в один і той самий час із саквояжем. Дітям, яких зустрічав, роздавав карамельки. Більшість людей будинку ставилися до нього із симпатією, вважаючи його й молоду жінку ідеальною парою...їх пов’язувало щире кохання» [20, с. 211–212].

Ганс Рапп познайомився з Храмцовою, проживаючи на квартирі у її подруги. Між ними одразу виникла симпатія. Цьому сприяло те, що дівчина чудово володіла німецькою мовою, нівелюючи всілякі обмеження у спілкуванні. «Це було надзвичайно чисте, романтичне кохання, і подібного я ніколи потім не відчував, і навіть через 50 років я згадую це як щось неземне», – зазначав у спогадах солдат [13, с. 52]. Харків’янка Олександра Галкіна розповідала, що в Німеччині разом з нею була дівчина, яка, проживаючи в Харкові, зустрічалася з австрійським солдатом. «У них був такий роман, таке кохання, що він приїхав у відпустку і прийшов у табір, розшукав її. Ми цю картину ніколи не забудемо. Він по ту сторону дроту, а вона по цю. Вона кричить: “Антон... забери мене звідси”. Плаче. А він там, значить: Алла, я ж не можу нічого, нічого ж не можу зробити» [5, с. 139–140].

Іншим мотивом був потяг до невідомого і нового. Він притаманний і жіночій, і чоловічій моделям поведінки. Жінок та дівчат військовослужбовці Вермахту цікавили у сенсі їхнього культурного й естетичного вигляду, який суттєво відрізнявся від радянського. Військові були гладко поголені, мали охайний вигляд, від них пахло парфумами, вони вміли красиво залицятися, дарувати подарунки, шоколад, говорити компліменти. Для багатьох це була

нова, невідома їм сторона, яка вабила і притягувала. Український кінематографіст Олександр Довженко, аналізуючи причини романів жінок із німцями, зауважив: «Вони уважні кавалери, і так небагато треба, щоб купити жіноче серце, що виросло серед грубості та байдужості до своєї жіночої статі...Це наша дорога розплата за нікчемно погане виховання молоді, за хамську образу дівчини, за нехтування жіночої природи, за неповагу до неї, за грубість, за позбавлення смаку мод, елегантності, хороших манер і за відсутність безлічі того, що зробило наших жінок і дівчат, їхнє життя сумним і безбарвним» [21, с. 151, 211]. Німецькі військові були вражені красою українських жінок. «Деякі офіцери геть божеволіли від наших жінок, зовсім глузд втрачали. Але наші жінки і правда набагато цікавіші за німкенів», – наводить Олександр Верт слова однієї харківської перукарки, з якою американець розмовляв після визволення Харкова [21, с. 151, 211].

Воєнна екстрема надто сильно тиснула у психологічному плані на людей. Інколи їм хотілося простого розуміння, турботи, захисту, спілкування. Молода підпільниця Галина згадувала, що часто в силу своєї роботи зустрічалася з молодими німецькими солдатами на різних вечірках, де відволікалася від буднів війни, розважаючись і танцюючи з ними: «Тут була можливість посміятися, трохи відпочити. Це було просто людське» [7, S. 256]. Власне оцього «чисто людського» – кохати, бути коханим, відчувати себе у безпеці і не вистачало окремим жінкам і чоловікам у той час. Коли в таких умовах поряд з'являвся хтось, хто вмів слухати, вони доволі швидко могли зблизитися і закохатися. Значну роль відігравали і спільні захоплення чи вподобання жінки та чоловіка.

Варто зауважити, що деяких жінок і дівчат відносини з військовими цікавили як можливість отримати владний статус. Вирішували такі романи і соціальні проблеми. Тобто голод, холод, бідність, а в окремих випадках робота в Райху чи ув'язнення їм не загрожували. Маючи могутнього покровителя,

вони могли розраховувати на преференції для себе та рідних у скрутний час. Наприклад, закоханий у балерину житомирського театру Галину Яценюк генерал-комісар Ф. Магас знімав для неї фешенебельну квартиру в місті. В листопаді 1942 року німці арештували її батька і брата, та після звернення Галини до чиновника рідних через кілька днів відпустили [23, арк. 11]. У Новограді-Волинському (Житомирська область) посадовець відділу праці з окружного комісаріату скаржився, що військові охороняли своїх українських коханок від вивезення для примусової праці до Райху [23, арк. 11].

Ставлення воєнного, повоєнного суспільств, мілітаризованого соціуму та радянської держави

Важливо зазначити, що у війну на сексуальні та романтичні контакти жінок і дівчат із іноземними солдатами суспільство (держави) накладає табу, чого не спостерігається у мирний час. На тих, хто його порушив чекають осуд чи різного роду покарання, аж до фізичного знищення за звинуваченням у зраді. При цьому чоловіки за аналогічні «проступки» зазвичай уникають стигматизації і покарання.

З чим же пов'язана така несправедливість? Насамперед з офіційно усталеним стереотипом, що бере витоки з підсвідомого: жінка, яка мала інтим із ворогом, вважається зрадницею батьківщини, бо надає тепло і комфорт солдатові ворожої армії [24, С. 302], тоді як співвітчизники ведуть жорстоку боротьбу проти нього. Жіночий патріотизм у суспільній свідомості надто сильно пов'язувався з репродуктивними функціями жінки, саме тому сексуальні контакти «слабкої статі» з ворогом вважалися значно більшим злочином, ніж аналогічні вчинки чоловіків. Такі жінки були подвійно винними у тому, що зрадили і свою родину, і свою націю [25, С. 30]. Адже, як зауважує дослідниця Оксана Кісь, фактично скрізь сексуальна поведінка жінок так чи інакше пов'язувалася з національною гідністю, а жіноче тіло до певної міри

символізувало тіло нації, що мало залишатися чистим за будь яку ціну [25, С. 30].

Тут варто зауважити, що ставлення воєнного, повоєнного суспільств, мілітаризованого соціуму і держави до них практично завжди було однозначно негативним, незалежно від країни. Зазвичай суспільства засуджували їх на вербальному рівні (це чітко простежувалося у сільських мікроспільнотах), держава – на законодавчому.

Воєнне суспільство, особливо та частина що проживала на окупованих землях і перебувала у пригніченому становищі, свою зневагу висловлювало на рівні образ, засудження, ігнорування у спілкування. Нерідко зневага стосувалася і рідних. «9 січня 1943 року ми вийшли із дівчатами прогулятися ввечері. В дорозі нас зустріли українські хлопці і щось запитали, ми не відповіли, вони назвали нас поганим словом “проститутки”. Ну, що тут дивуватися – мужиччя. Тим більше, що вони дуже злі на дівчат, які ходять із німцями», – пише у щоденнику дівчина Ольга з містечка Знам'янка на Кіровоградщині, яка разом із подругами зустрічалася з німецькими військовими [26, арк. 1 зв.]. Дальше цього справа не йшла, бо люди боялися можливого покарання від німецьких обранців жінок.

Не менш зневажливо ставилося до них радянське повоєнне суспільство. Окрім фізичних і моральних знущань, які особливо чітко прослідковувалися в європейських державах (Франції, Нідерландах, Норвегії), співвітчизники прагнули аби держава покарала таких жінок. Саме цього вимагали жительки села Кам'янка Попільнянського району Житомирської області, у листі від 28 березня 1944 року на адресу першого секретаря Житомирського обкому КП(б)У, стосовно односельчанки, яка в окупацію жила з німцем, а після приходу Червоної армії спокійно мешкала далі [27, арк. 57].

У 2001 році проводячи анкетування людей, які мешкали в окупації, мені довелося розмовляти на цю тему з жінками трьох сіл тоді Черняхівського

району Житомирської області. Чотири мої співрозмовниці з плином часу розповідали про таких жінок зі співчуттям. З їх слів, вони жили в сільських громадах як повноправні члени, не завжди про них доносили у правоохоронні органи, утім за найменшої конфліктної ситуації нагадували минуле: «Так, вони, бідні, після війни стільки натерпілися від наших мужиків, які постійно на польових роботах чи ще десь намагалися нагадати їхнє грішне минуле. У перші роки після війни тільки й чули у свій бік “курва”, “підстилака”, “б...дь” (співрозмовниця посміхається – В. Г.)... Баби теж не жалували, бувало, як зайдуться на полі сваритися, то тільки й чути: “Продажна курва з німцями кувиркалася під скиртами”. Уже потім все призабулося, а нині ніхто цього не говорить. Старість заспокоїла багатьох», – розповідала бабуса Катерина, яка не хотіла щоб згадувалося її прізвище [1, с. 293]. «Скільки бруду було вилито на наших дівчат, коли прийшли наші, як їх тільки не ображали, найпоширенішою образою був вислів “німецька вівчарка”. Їх цькували, просто не давали проходу. Одна молода жінка, яка мешкала на сусідній вулиці, через таке переслідування вимушена була покинути селище», – пише у спогадах краєзнавець Р. Рибальченко, який хлопцем пережив окупацію у селі Мала Данилівка на Харківщині [28, с. 153].

Після війни жінкам, «заплямованим» стосунками з нацистами, які хотіли створити родину, інколи доводилося змінювати місце проживання, поривати зі знайомими та ретельно приховувати минуле. В іншому випадку вони ризикували залишитися самотніми. Чоловіки дивилися на таких як на осоромлених, не гідних для створення сім'ї. Для чоловіка, особливо у сільській місцевості, важливою є думка оточення стосовно його обраниці, її інтимне минуле (яке в маленькому соціумі приховати складно), пересуди поміж людей [1, с. 296]. Це стало однією з основних причин того, що жінки, які мали стосунки з німцями, не вийшли заміж в уже згаданих трьох селах Черняхівського району. «Хлопці, а особливо фронтовики, вважали їх повіями,

тому ніхто не хотів мати собі таку дружину. Боялися насмішок, пересудів за спиною. Ось Надька у нас була статною дівкою, в селі таких не знайдеш, але заміж так і не вийшла, лякало мужиків її минуле, ревнували чи що – не знаю... Любка, так вона з дитиною від німця була, так все життя з цим “німчиком” і прожили самі» [29, с. 5].

Проте були й інші випадки. Так, мешканка Кіровоградщини Ольга Денисова під час нашої розмови зауважувала, що у їхньому селі жила жінка, яка в окупацію мала інтимні стосунки з німцем, всі в селі про це знали, але після війни вийшла заміж за фронтовика, народила від нього дитину і ніхто їй про минуле не нагадував. «Так, вона після війни вийшла за Петра, народила хлопчика. У селі їй цей гріх не згадували, так тишком говорили про це, але не більше. Згодом, років через двадцять, люди призабули цю історію, і якщо й згадували, то додавали: здається, гуляла з німцем» [30, с. 3].

Ця розповідь засвідчує, що не всі жінки ставали вигнанницями мікроспільнот. Як зауважує О. Стяжкіна, інколи громада після окупантів пильно оберігала свої таємниці, захищала «гулящих», виправдовувала їх, а подеколи сприяла подальшим «перекроюванням біографій» через зміну місця мешкання, одруження, «втрату документів». За справді негативного ставлення до «нерадянської поведінки» певних жінок спільнота у своїх оцінках завжди виходила з конкретних обставин, ситуацій, характеристик її учасників тощо [31, С. 65].

Найбільш жорстоко та агресивно до романів жінок і дівчат із німецькими солдатами відносилися військові-співвітчизники у війну і перші повоєнні роки, коли їх «душевні воєнні рани» були ще свіжими. Скажімо, радянські партизани не зважали на ймовірність загибелі таких під час проведення диверсій, нерідко їх просто розстрілювали, вважаючи ворогами. Партизанський командир Антон Бринський розповідав керівнику ковпаківської розвідки Петру Вершигорі, як їм вдалося підірвати в кінотеатрі

280 німців. На зауваження колеги, що там могли бути радянські люди, заспокоїв його тим, що фільм був для німців. Потім із презирством додав, що до кінотеатру прийшла тільки одна «повія», яка постійно ходила з німецькими солдатами, «все надіялася, що якійсь Ганс її заміж візьме, в Берлін відвезе» [32, с. 140]. Восени 1942 року дорогою з Вінниці до Житомира автомобіль пілота Г. Гімлера штурмбаннфюрера Шнебеле потрапив у партизанську засідку. В автомобілі перебували Шнебеле, есесівській офіцер та їх українські жінки. Пілота Гімлера, есесівського офіцера і одну дівчину вбили, іншу – поранили [33, с. 129–130].

Солдати Червоної армії теж інколи вдавалися до вбивств жінок, запідозрених у стосунках із німцями, причому могли робити це, спираючись на неперевірені свідчення людей. У мемуарах гвардії старшого сержанта Л. Кишкіна є спогад про такий випадок, що стався в одному населеному пункті на Кубані. Він писав, що місцеві мешканці показали йому ганок, з якого п'яний полковник застрелив двох молодих жінок, які, за словами односельців, «гуляли з німецькими офіцерами». За це його нібито розжалували та відправили до штрафбату [1, с. 288]. Спостерігалися і випадки гвалтування. Наприклад, коли 1942 року радянські війська відбили не певний час Феодосію, деякі дівчата вже встигли налагодити зв'язки з німцями. Одну з них солдати згвалтували, а потім відрізали їй соски на грудях [34].

В рапорті представника Міністерства східних територій Мюллера при групі армій «Південь» повідомлялося про те, що у секторі Слов'янськ – Барвінкове – Краматорськ – Костянтинівка наступного дня після приходу навесні 1943 р. Червоної армії НКВС влаштував масові арешти. Заарештували передусім тих, хто належав до поліції, працював у адміністрації чи німецьких службах, а також дівчат, які працювали перекладачками або мали якісь взаємини з німецькими солдатами. Частина арештованих вивезли до Красного Лиману. Жінок, які мали зносини з німцями, були вагітні чи мали дітей від

них, одразу повбивали разом із дітьми. На загал тоді знищили близько 4 тисяч людей [35]. За даними німецької військової розвідки, після першого оволодіння Харковом «прикордонні війська НКВС розстріляли 4 тис. жителів, серед них багато дівчат, які дружили з німецькими солдатами, й особливо тих, які були вагітні. Досить було трьох свідків, щоб їх ліквідувати. Ці ж люди погрожували, що остаточна чистка розпочнеться з прибуттям регулярних частин НКВС» [1, с. 295].

На щастя, такі масові знищення мирного населення після повернення Червоної армії були поодинокими. До певної міри це стало проявом озлобленості солдатів до людей, які мирно співіснували з ворогом, тоді як вони вели жорстоку боротьбу проти нього. Свою роль у таких діях військових відіграла і радянська пропаганда, постійно нагадуючи про глум німців над жінками, відправлення їх до борделів, та чоловіча ревність. Варто підкреслити, що через свою природну агресивність у чоловіків ревність іноді може досягати занадто емоційної сили та проявлятися у вигляді побиття і навіть убивства. Жінки, які брали участь у таких екзекуціях, інстинктивно намагалися відвести від себе агресію чоловіків, дехто виплескував злість, що накопичилася за роки окупації, коли вони жили в бідності та страху, а «німецькі вівчарки» – в достатку.

Така модель поведінки зазвичай переважала на рівні людських стосунків, а ось радянська держава діяла за давно перевіреними методами – арешт органами НКВС і виселення до Сибіру після винесення вироку. Партійне керівництво розглядало все населення, що пережило німецьку окупацію, як суцільно винне у колаборації з німцями. Жінки і дівчата, які мали сексуальні зв'язки з німцям визнавалися «розпусницями» і «зрадницями» і підлягали покаранню. Так, балерина житомирського театру Г. Яценюк за інтимні стосунки з німецькими чиновниками та одруження зі словацьким

офіцером отримала у 1946 році за статтею 54-1 «а» КК УРСР 10 років у ВТТ і 5 років позбавлення прав без конфіскації майна [23, арк. 74 зв.].

На щастя радянська влада, незважаючи на проголошений курс на переслідування таких жінок, масових і системних репресій проти них не розгорнула [2, с. 302].

У майбутньому відповідне минуле жінок заважало у кар'єрі чи позбавляло права на державні нагороди. Тобто їх «ганебна поведінка» впливала тоді, коли вони мали певні досягнення у радянському суспільстві. Зазвичай до партійних органів «летіли» скарги заздрісників, у деяких красномовно описувалося «негідне радянської жінки» життя та співпраця з ворогом. Жителька Криму Олена Сапронова таку історію розповіла історику Володимирі Полякову: «Одна жінка, чий чоловік загинув ще у Фінську війну, залишилася з чотирма дітьми і свекрухою. За роки окупації вона прижила ще трьох дітей і всіх підняла на ноги. Після війни виявилось, що у неї найвищі показники вирощування бавовни. Постало питання про відзначення її орденом, але прибулий із райкому чиновник пояснив, що про жодну нагороду не може бути й мови, тому що жінка – “шоколадниця” і прижила від окупантів трьох дітей» [36, с. 136].

Підсумовуючи вище сказане, можна зробити наступні висновки: романтичні стосунки німецьких солдатів і українських дівчат та жінок були доволі поширеним явищем у період німецько-радянської війни. Незважаючи на всі негаразди, які чекали на такі пари, вони все ж вдавалися до таких кроків, піддаючись своїм почуттям, психологічним чи соціальним чинникам. Ці стосунки, як показувала практика, здебільшого не мали майбутнього і розпадалися під тиском воєнного часу.

Цікаво, що покарання за такі романи відрізнялися для жінок і чоловіків. Останні уникнули стигматизації суспільством, ув'язнень, стосунки з ворожою жінкою не були «чорною плямою» на їх біографіях. А ось для жінок

патріархальна система відносин і гендерна нерівність підготувала низку ганебних випробувань. Після вигнання ворога вони стали об'єктами для виміщення ненависті, що накопичилася за роки окупації у багатьох людей. Відповідні романи відобразилися в майбутньому на їх особистому житті, кар'єрі, а в перші повоєнні роки – становищі в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Гінда В. В. *Інтимні стосунки та сексуальне насильство під час німецько-радянської війни в окупації і на фронті*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2021. 409 с.
2. Вронська Т. В. *Упокорення страхом. Сімейне заручництво у каральній практиці радянської влади, 1917-1953 рр.* Київ: «Темпора», 2013. 624 с.
3. Стяжкіна О. В. *В радянській провінції: освоєння (від) мови*. Донецьк: «Ноулідж», 2013. 295 с.
4. Скоробагатов А. В. *Харків у часи німецької окупації (1941-1943)*. Харків: «Прапор», 2004. 366 с.
5. Лауер, В. *Творення нацистської імперії та Голокост в Україні*. Київ: Зовнішторгвидав України, 2010. 368 с.
6. Беркгоф К. *Жнива розпачу: життя і смерть в Україні під нацистською владою*. Київ: «Критика», 2011. 455 с.
7. Mühlhäuser R. *Eroberungen: Sexuelle Gewalttaten und intime Beziehungen deutscher Soldaten in der Sowjetunion 1941–1945*. Hamburger: «Edition», 2010. 416 s.
8. Gertjeanssen W. *Victims, heroes, survivors. Sexual violence on the eastern front during World War II*. A Thesis Submitted to the faculty of the graduate school of the university of Minnesota, 2004. 401 p.
9. Пето А. *Насилие и молчание. Красная армия в Венгрии во Второй мировой войне*. Stuttgart, 2023. 275 с.

10. Stelzl-Marx B. *Stalins Soldaten in Österreich. Die Innensicht der sowjetischen Besatzung 1945-1955*. München: Oldenbourg; Wien: Böhlau, 2012. 896 s.
11. Терно В. С. *Воспоминания о детстве: Ленинград – Киев*. Киев: «Варто», 2011. 272 с.
12. Вишневський В. Й. *Босоніж – по війні*. Харків: «Курсор», 2006. 183 с.
13. Рапп Г. Харків – у серці назавжди. *Український засів*. 1994. Ч. 7 (19). С. 50-56.
14. Ковалев Б. Н. *Повседневная жизнь населения России в период нацистской оккупации*. Москва: Молодая гвардия, 2011. 656 с.
15. Пикер Г. Застольные разговоры Гитлера. Смоленск: «Русич», 1998. 496 с.
16. Ковалев Б. Н. *Коллаборационизм в России в 1941–1945 гг.: типы и формы*. Великий Новгород: НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2009. 372 с.
17. Приймак А. История любви гитлеровского унтер-офицера Дитца и украинки Фени Острик. *Pravda. ru*. 25. 09.2011. URL: http://www.pravda.ru/society/family/life/25-09-2011/1092340-Ditz_Dotzenko-2/. (дата звернення: 10.11.2025)
18. Владимиров Ю. В. *В немецком плену: записки выжившего, 1942-1945*. Москва: «Центрполиграф», 2010. 414 с.
19. Наркевич Аделаида Адамовна, 1927 г. р. Минск. (12.11.2004) URL: <http://wmw.gender-eu.org/Interviews.htm>. (дата звернення: 10.11.2025).
20. Терно, В. С. *Расстрепанные воспоминания о странном детстве*. Киев: «Кий», 2003. 304 с.
21. Довженко О. П. *Щоденникові записи, 1939–1956 = Дневниковые записи, 1939–1956*. Харків: «Фоліо», 2013. 879 с.
22. Верт А. *Россия в войне 1941–1945*. Москва: «Эксмо»; «Алгоритм», 2003. 736 с.

23. Архів служби безпеки України в Житомирській області. ПФ. Сп. 9882. 342 арк.
24. Бурдс Д. Сексуальне насильство в Європі під час Другої світової війни (1939–1945). *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства*: зб. наук. праць / за наук. ред. докторки істор. наук Г. Грінченко, канд. істор. наук К. Кобченко, канд. істор. наук О. Кісь. Київ: ТОВ «АРТ КНИГА», 215. С. 278–309.
25. Кісь О. Р. Жіночі обличчя війни: ключові теми і підходи у західній феміністській історіографії. *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства*: зб. наук. праць / за наук. ред. докторки істор. наук Г. Грінченко, канд. істор. наук К. Кобченко, канд. істор. наук О. Кісь. Київ: ТОВ «АРТ КНИГА», 215. С. 15–40.
26. Центральний державний архів громадський об'єднань та українці. Ф. 166. Оп. 1. Спр. 108. 189 арк.
27. Державний архів Житомирської області. П. 1376. Оп. 1. Спр. 106. 234 арк.
28. Рибальченко Р. К. *Підкови на снігу*. Харків: «Курсор», 2006. 285 с.
29. Рукопис спогадів З. Катерини Володимирівни 19 січня 1924 року народження, записаний 5 січня 2001 року в селі Іванків Черняхівського району Житомирської області. Особистий архів автора.
30. Рукопис спогадів Денисової Ольги Федорівни 24 лютого 1940 року народження, записаний 20 серпня 2014 року в селі Бандурівка Олександрійського району Кіровоградської області. Особистий архів автора.
31. Стяжкіна О. В. Жінки України в повсякденні окупації: відмінності сценаріїв, інтенції й ресурси виживання. *Український історичний журнал*. 2015. № 2. С. 42–66.

32. Вершигора П. П. *Люди с чистой совестью*. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1975. 576 с.
33. Гюнше О., Линге Г. *Неизвестный Гитлер. Тайное досье НКВД, составленное на основе протоколов допросов личного адъютанта Гитлера Отто Гюнше и камердинера Гитлера Гейнца Линге в Москве 1948-1949 гг.* Москва: «ОЛМА-ПРЕСС», 2006. 512 с.
34. Будницький О. В. Сексуальные преступления Вермахта. *Эхо*. 10.07. 2010. URL: <https://echofm.online/archive/netak/35930> (дата звернення: 05.11. 2025).
35. Гриневич В. А. Між молотом і ковадлом. *Український тиждень*. №6 (274) 7 лютого 2013. URL: <https://tyzhden.ua/mizh-molotom-i-kovadlom/> (дата звернення: 20.11. 2025).
36. Поляков В. Е. *Партизанское движение в Крыму 1941–1944 гг.* Симферополь: ИТ. «АРИАЛ», 2013. 488 с.